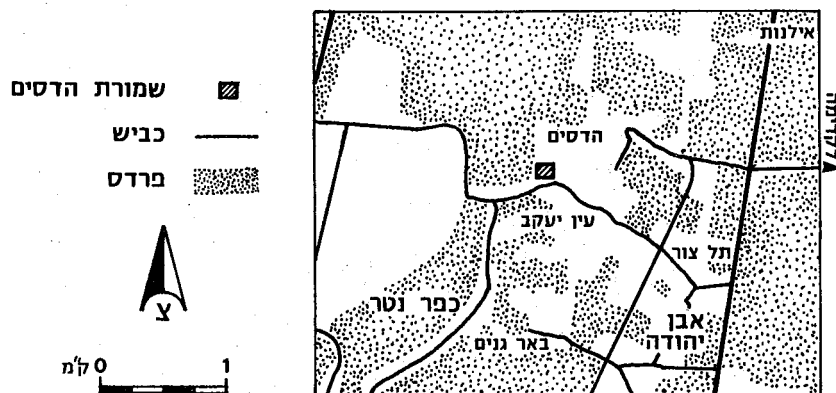

שמורת הדסים – סיפורה של שמורת טבע בשרון

אבינעם קפלן

עד שנת 1947 היה האיזור שבו מצוי כיום כפר הנוער הדסים שטח פנוי בגודל של כמה מאות דונאמים . מצפון הוא גובל בפרדסי "מהדריין" של אילנות, גבולו הדרומי – שכונת עין-יעקב באבן-יהודה, במערב מצויים פרדסי כפר-נטר וממזרח פרדסי אבן-יהודה. במרביתו זהו שטח של חמרה, ורק בגבולו עם המרזבה המערבית, ליד כפר נטר, נמצאת אדמת חמרה כבדה.

מפת איזור הדסים.

באוגוסט 1947 הספקתי לשרטט מפה של המקום, ולאחר חודש הוחל בהכשרת הקרקע על-ידי דחפורים. לפני עבודות הכשרת הקרקע אפשר היה להבחין במקום בשתי יחידות צומח עיקריות: בחלק המזרחי, במקום שבו מצויים היום הגן הבוטני של הדסים וחורשת אורנים, שלטו צמחי חולות כמו לענה חד-זרעית, חבלבל החוף, שמשון סגלגל ומתנן שעיר. אלה לוו פה ושם במשין גלילי. נמצאו בבית גידול זה ריכוזים גדולים של אירוס הארגמן. צומח זה אפיין את החמרה החולית. החלק המערבי והדרומי של האזור, הגובל בשכונת עין-יעקב, מתאפיין בקרקע חמרה חרסיתית יותר. שלטה שם גריגה של לוטם.

מרווני, קידה שעירה, אזוביון דגול, מתנן שעיר, סירה קוצנית וכן כמה עצי אלון התבור שהשתקמו לאחר כריתה. שפע של גיאופיטים לווה את הגריגה - כלניות, צבעונים, מיני סחלביים אחדים, רקפות ועוד.

שטחי הבור הללו היו נתונים לרעייה של עדרי הבדוים ששכנו על החולות ממערב לכפר-נטר. במהלך עבודות הכשרת הקרקע יושרו מדרונות רבים וכוסו ערוצים. מרביתו של הצומח הטבעי הושמד. לאחר מאמצי שיכנוע שלי, בתמיכתם הנאמנה של תלמידי בהדסים, הצלחנו להציל את הפינה הדרומית-מערבית של השטח, בגבול שכונת עין-יעקב, כשטח מוגן שבו אסור היה לקטוף צמחי-בר ולפגוע בצומח הטבעי. כל זה היה עוד בטרם נחקקו חוקי הגנת הטבע והוכרזו שמורות טבע בארץ. מאוחר יותר, בשנות השישים, הוכרז שטח זה כשמורת טבע.

שמורת הדסים

שטחה של השמורה הוא כ-12 דונם והיא מצויה על שלוחה המשתפלת מדרום מערב לצפון מזרח. במרכז השלוחה היה בעבר ערוץ, שכוסה לאחר מכן, כיום ישנם שם שטחי החוסמאס.

בחלקה העליון (הדרום מערבי) התשתית היא בעיקרה של חוסמאס אדום ונוקשה. במדרונות ובשיפולים הקרקע היא חמרה חומר עשירה בחומר אורגני. החלק הצפוני מוצף לפעמים על-ידי הוואדי המנקז את המים משטח היישוב של הדסים.

הצומח בשמורה בשנת 1947 היה דומה למדי לצומח כיום, אך היה מפולש בשבילי צאן. כלומר: שטחי גריגה של קידה שעירה - לוטם מרווני בחמרה החומה ובתה של קורנית מקורקפת ולטמית ערבית המלווה בגולנית ערבית על שטחי החוסמאס.

אולם, הפסקת הרעייה גרמה לסגירת השטח עד שבשנת 1960 היה קשה מאד לחדור אל השמורה ולקבל מידע מדויק על מצאי המינים הקיים בה.

בשנות הששים זכתה השמורה לביקורו של פרופ' זהרי, שהכיר בחשיבות השמורה. דעתו היתה שיש להשאיר את שטח השמורה ללא כל טיפול בכדי לא לפגוע בקיים. פרופ' יעקב גליל, שביקר במקום אף הוא, סבר שכדאי לדלל מפעם לפעם את צמחי הקידה השעירה והלוטם כדי למנוע את השתלטותם ולהביא בכך לדחיקת מינים רבים ולהחדתם.

השריפה בשמורת הדסים ותוצאותיה

ב-15 באוגוסט 1970, בשעה 15.00, פרצה שריפה בפינה הצפון מערבית של השמורה, שהתפשטה בכל הגריגה ותוך 15-17 דקות נשרף מרבית שטח השמורה, למעט הפינה הדרום מערבית (ראה את גבול השטח השרוף במפה).

במשך שנתיים, החל מנובמבר 1970, ביצעתי מעקב אחר התחדשות הצומח בשמורה לאחר השריפה, בשיתוף עם פרופ' זאב נאווה, מהטכניון בחיפה.

עם התחלת המעקב, היו כל העצים והשיחים הגבוהים במצב של שלדים שרופים וחרוכים - אלון התבור, אשור א"י ואלת המסטיק. מרבית השיחים האחרים נשרפו כמעט כליל - הקידה השעירה, מיני הלוטם, אזוביון דגול ועוד.

במהלך המעקב חולק השטח לריבועים לפי קואורדינטות ובהן נערכה מדי שלושה חדשים ספירת נבטים או צמחים מתחדשים, וכן נעשו בהם צילומים תקופתיים. בחורף הראשון לאחר השריפה (חורף 1970/1971) ירדו כ-600 מ"מ גשם. בחודשי נובמבר-דצמבר החלה נביטה מאסיבית בשטח. ראשונים נבטו החד-שנתיים והדומיננטי בהם היתה מרגנית חשדה שכיסתה את מרבית השטח השרוף. הגיאופיטים בקעו מאוחר יותר והתפתחו היטב בעקבות השריפה. מעניין לציין שהופיעו עשרות גושים בפריחה של רקפת מצויה, בעוד שבאותו שטח עצמו מצאנו בחורף 1948 5 גושים בלבד.

במהלך החורף החלו אלוני התבור והאשחרים להנץ חטרים עד גובה של 1 מ'. חטרים כאלו הופיעו גם על שיחי הקידה השעירה.

בחודש ינואר 1971, נצפו נבטים רבים של לוטם מרווני, לוטם שעיר, קידה שעירה, סירה קוצנית ואזוביון דגול. במיוחד בלטה הצפיפות הגדולה של נבטי הלוטם המרווני. בכמה ריבועי מדגם קטנים בגודל 400 סמ"ר (20x20) גילינו בסביבות 50 נבטים של לוטם מרווני.

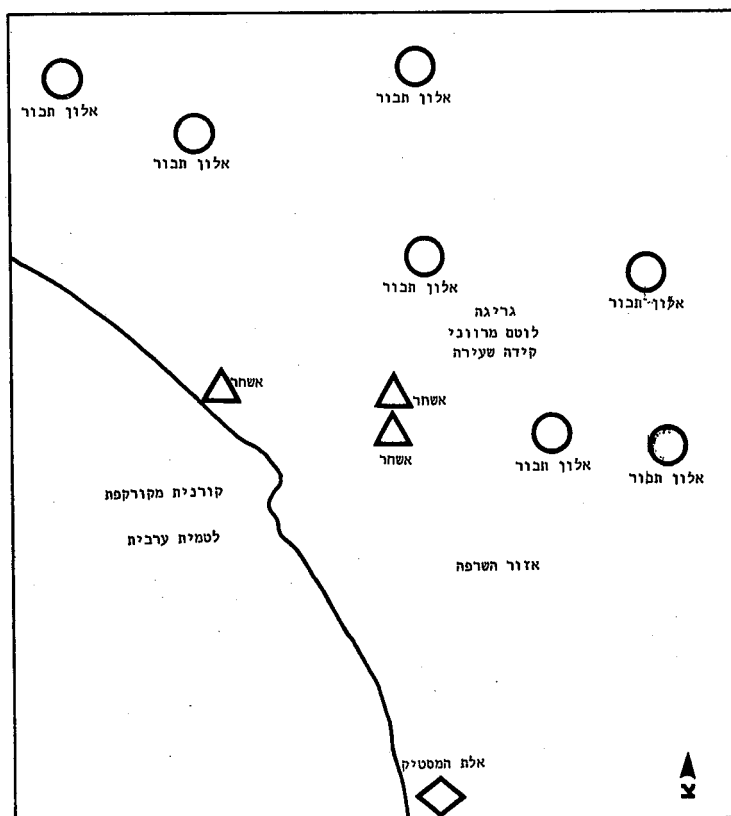
בדיקות הקיץ גילו תמותה רבה של נבטי לוטם מרווני. לעומת זאת, הלוטם השעיר, שמלכתחילה לא היה צפוף, התפתח מהר יותר ונמצאו עליו ניצני פריחה כבר בשנה הראשונה.

מרבית תוצאות המדידות מצויות בידי פרופ' זאב נאווה, ומקצתן אף פורסמו בספרו "אקולוגיה של אדם ונוף".

כיום, 14 שנה לאחר השריפה השטח השתקם והנוף דומה למה שהיה לפני השריפה.

שמורת הדסים

הדסים - מראה כללי של השמורה כיום. צילם: משה הרטמן.